

Vízszellem vagy szivacs?

Rimay János (1570 körül – 1631. december 10.) a magyar késő reneszánsz legjelentősebb íróegyénsége. Munkássága, intenzív és gyakran rejtélyes kapcsolatrendszere olyannyira jelentősnek és érdekesnek bizonyult, hogy az elmúlt fél évszázadban a Rimay-bibliográfia növekedett a legdinamikusabban.

Gyermek- és ifjúkoráról van kevés ismeretünk, iskoláiról, tanulmányairól viszont semmi adatunk nincs. Nagy figyelemmel számított azonban az utókor (*posteritas*) emlékezetére: meg akarta formálni és ezáltal megteremteni saját tudós, irodalomértő szerepét. Úgy állította be Balassi Bálinthoz fűződő kapcsolatát, hogy ő maradt immár Balassi hagyatékának egyedüli gondozója, verseinek szakértője.

Rimay János bölcselkedett, vagy ahogyan ő írta, *a philosophiának usussához, és nem az felőle való csacsogáshoz* vonzódott. Senecával, Petrarccal, Ciceróval és Epiktétosszal beszélget többet, *hogy nem egyéb emberekkel. Kerkdéd ez világ, gömbölyű mint lapta* kezdetű 12 strófás bölcselkedő versét¹ viszonylag hosszú erkölcsmagyarázó prózai argumentum vezet be (*csak arra viselnek gondot, hogy pénzek lehessen, minden jóknak az keresetiben megrestülnek, és inkább igyekeznek gazdag gonoszok, hogy nem mint jámbor szegények lenni*), a vers ennek a bölcselati tételnek a kifejtése. A versszöveg a pénz hamis hatalmáról szól, még halvány irónia is olvasható itt (*Pénzen jár ez világ, pénz ő talyigája*), de mivel a sztoikus bölcs csak negativitásában tudta magát meghatározni, végül itt is a negativitás ábrázolása a legerőteljesebb. *Ez világ bémerült az pénzszeretben* (9. strófa), ám az *igaz élet* erkölcsi értékei továbbra sincsenek tematikusan kifejtve. Az utolsó (12. strófa) tesz erre végül nyelvi-leg értelmezhetetlen kísérletet:

---

¹ Rimay János, *Összes művei*, kiad., jegyzetek ECKHARDT Sándor, Budapest: Akadémiai Könyvkiadó, 1955. 60. sz.

Elmarad ez világ s mind pénzi gyűjtemény
 Hát ne torkoskodjunk, mint vízi hüvelmény,
 Lelkem ne légy kemény,
 Szolgáld Istenedet s nem nyél el mély örvény.

Hát ne torkoskodjunk, mint vízi hüvelmény. Egy későbbi, több versből kontaminált másolatban (Debreceni Városi Levéltár, ma A Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára) az idézett strófában így szerepel: *Hát mit vakoskodunk, mint vízi hüvelmény.*² A szövegkritika szerint *hapax legomenon*, azaz korábban nem ismert és az adott szerző munkáiban is csak egyszer előforduló kifejezés. Mindenesetre bizonytalanok vagyunk az értelmezést tekintve, jelentését csak találgatjuk. A Rimay verseit korszerű és körültekintő kiadásban sajtó alá rendező Ács Pál szintén keresi a szókapcsolat jelentését, és szellemes megoldást ajánl.³ Szerinte a legvalószínűbb értelmezés: *szivacs*.⁴ Ipolyi Arnold *vízszellemnek* érti, Eckhardt szerint inkább egy *ostoba víziállat*, Ács Pál viszont *szivacsnak* gondolja. Az Ipolyi-féle Magyar Mythológiát jól ismerő Jókai Mór többször is szerepelteti regényeiben *vízi tündér*, esetleg *rémalak* jelentésben. Most csak egyetlen példát említenék a bonyolult, igen terjedős regényszövevényből, *A jövő század regényéből*. Jókai itt azt írja, regényhőse, Dávid egyik kalandjának kapcsán: „A magyar ősnép napimádó, elemeket tisztelő volt.

² ECKHARDT Sándor *i.m.*, 211, így érvel a két variáns összehasonlításakor: „rejtélyes szó, melyet Ipolyi Arnold Magyar Mythológiájában (IPOLYI Arnold, *Magyar mythologia*, Pest, Heckenast, 1854, hasonmás kiad., Budapest, 1984, 102.) „vízszellemnek” magyaráz és különféle egyéb vízi szellemekkel rokonít. Inkább valami állatra gondolhatunk, melynek a neve talán a kiadók átírásában eltorzult. A debreceni változat ezt írja: „Hát mit vakoskodunk, mint vízi hüvelmény”, ami talán a jobbik változat, mert akkor nem kell valami falánk krokodilusra, hanem csak egyszerűen egy ostoba víziállatra gondolnunk.

³ RIMAY János írásai (Régi Magyar Könyvtár, Források I., szerk. Kőszeghy Péter), a kötet összeállította, a szövegeket gondozta, az utószót és a jegyzetek írta ÁCS Pál, Budapest, Balassi, 1992, XIV. Más, 109. Itt a két ismert versszakot ily módon javítja és kontaminálja: *Elmarad a világ s minden pénzgyűjtemény, Hát ne torkoskodjunk, mint vízi hüvelmény, / Lelkem ne légy kemény / Szolgáld Istenedet, s nem nyél el mély örvény.*

⁴ ÁCS Pál *i.m.*, 299. Miskolczi Gáspár *Egy jeles vad kertjében* olvashatunk a *zoonfontról*, melyet tengeri tekervénynek, tengeri tündőnek neveznek: „A régiek a Tengeri csalánhoz és a Spongiához szokták volt hasonlítani a csalárd, uzsorás embert.” MISKOLCZI Gáspár, *i.m.*, Budapest, 1983, 368.

Bálványai nem voltak (...) Rossz szellemeiket nevezték 'Ármánynak, Manónak, Mirigynek, Nemerének', de nem féltek tőlük (...) Voltak hagyományaik a 'vízi hüvelmény'-ről, a fanyűvő vasgyúró óriásokról, hüvelknyi Pilinkóról; de azok nem emelkedtek a népmesék körén túl a mítosz magaslatáig.”⁵ A regényt igazán korán, 1879-ben lefordították németre. Kíváncsivá tett, hogyan fordították akkor ezt az értelmezhetetlen szóösszetételt: „Es gab wohl Traditionen vom 'Wasserkobold', von Riesen, die durch Abschälen der Rinde die Bäume verderben und mit der Kraft ihrer Hände Eisen zu kneten vermögen und von baumenlangen Pilinko; doch diese erhoben sich aus dem Märchenkreise der Volkssage zu den Höhen der Mythe.”⁶ *Wasserkobold*, ilyen szó talán nincs is a németben, ugyanazt akarja jelenteni, mint a *vízi hüvelvény/hüvelmény*.⁷ De nem sok sikerrel. Jókedvében még Babits Mihály is használta, szintén *tündelevény* értelemben.⁸ Jankovits Lászlónak, az antik irodalom kiváló tudósának nagyon megfontolandó szófejtése az, hogy a vízi *hüvelvény/hüvelmény* jelentése 'vízkór' vagy 'vízkóros ember. Fontos példakkal támasztja alá véleményét, nagyon tetszik az érvelése.⁹ De továbbra is bizonytalan vagyok, és ugyanígy tetszene a szavak útvesztőjébe hátráló Rimay denotátum nélküli szóalkotása is. Nincs jelentése! És ez nagyon jelentős lépés lehetne a modern költészet absztrakt-fikciós területére.¹⁰

⁵ JÓKAI Mór, *Összes Művei, Regények, 19, A jövő század regénye*, II. Budapest, 1981, 159.

⁶ *Der Roman des künftigen Jahrhunderts*. In acht Büchern, von Maurus Jókai. Vierter Band, Pressburg & Leipzig, Verlag von Carl Stampfel, 1879, S. 66.

⁷ **Kobold** ~ *Erdgeist, zwergenhafter (guter) Hausgeist* [<mhd. *kobolt*; erster Teil zu *Koben*, zweiter zu *hold* od. *walten*, eigtl. „Stall-, Hausgeist” od. „Stall-, Hauswalter”. In Gerhard Wahrig & Renate Wahrig-Burfeind: *Brockhaus Wahrig Deutsches Wörterbuch*. Mit einem Lexikon der Sprachlehre, 9., vollständige neu bearbeitete und aktualisierte Ausgabe, Gütersloh/München, 2011, 853.

⁸ BABITS Mihály, *A második ének*, Budapest, Nyugat, 1942, 96, ill. Uő. *Novellái és színjátékai*, Budapest, 1987, 596.

⁹ JANKOVITS László, *Hüvelmény*, *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, Tomus XXIX, Szeged, 2006, 107–113.

¹⁰ Ezzel a rejtélyes, de izgalmas feladvánnyal köszöntöm szeretettel Johannát, aki kitüntetett figyelmével és barátságával, kiváltképpen a születésnapomon. Most is köszönöm.